

แนวคิดชุมชนเมืองที่พอเพียง : การออกแบบชุมชนเมืองที่ยั่งยืน ในรูปแบบของไทย

The Urban Sufficiency Concept : A Sustainable Urban Design in Thai Pattern

อาจารย์จักรสิน น้อยไร่ภูมิ

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี

Jaksin Noyraiphoom

Lecturer, Faculty of Architecture, Rajamangala University of Technology Thanyaburi.

บทคัดย่อ

ในปัจจุบันประเทศต่างๆ ทั่วโลกได้มีแนวโน้มที่จะนำกระบวนการของ “ทฤษฎีการพัฒนาทางเลือก” เข้ามาใช้ในการพัฒนาชุมชนเมืองมากยิ่งขึ้น โดยที่ชุมชนเมืองในตะวันตกนั้นมีแนวโน้มที่จะพัฒนาเมืองตามแนวทางของ “การพัฒนาอย่างยั่งยืน” โดยมี “ชุมชนเมืองที่ยั่งยืน” เป็นผลผลิตที่เป็นรูปธรรมจากแนวคิดการพัฒนาดังกล่าว สำหรับในประเทศไทยนั้น การพัฒนานับตั้งแต่หลังวิกฤติเศรษฐกิจในปี พ.ศ.2540 เป็นต้นมา ได้มีแนวโน้มที่จะปรับเปลี่ยนกระบวนการในการพัฒนามาสู่การพัฒนาทางเลือกตามแนวทางของ “ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง” มากยิ่งขึ้น หากแต่ยังมิได้ปรากฏให้เห็นอย่างเป็นรูปธรรมในชุมชนเมือง เจกเช่นชุมชนเมืองที่ยั่งยืนในตะวันตก

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาและค้นคว้าหาความสัมพันธ์ระหว่างการพัฒนาอย่างยั่งยืนและปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง โดยมีชุมชนเมืองที่ยั่งยืนซึ่งเป็นรูปธรรมของการพัฒนาอย่างยั่งยืนในชุมชนเมืองของตะวันตกเป็นพื้นฐานในการเทียบเคียง เพื่อค้นหาและเสนอแนะเป็นแนวทางการออกแบบชุมชนเมืองที่สอดคล้องกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง อันเป็นรูปธรรมของการพัฒนาชุมชนเมืองที่เหมาะสมและสอดคล้องกับบริบทของไทย

จากการศึกษาพบว่า “ความยั่งยืน” และ “ความพอเพียง” มีลักษณะที่สอดคล้องกันอยู่บางประการ กล่าวคือ ทั้งความยั่งยืนและความพอเพียงล้วนมีจุดมุ่งหมายเดียวกัน คือ เกิดขึ้นเพื่อถ่วงดุลการพัฒนาที่สุุดโตงตามแบบทฤษฎีการพัฒนากระแสหลัก สามารถสรุปได้ว่า “ความยั่งยืน” นั้นกินความหมายกว้างกว่า “ความพอเพียง” โดยมีนัยว่าเมื่อใดก็ตามที่เกิดความพอเพียงย่อมนำไปสู่ความยั่งยืนได้ในที่สุด จึงสามารถกล่าวได้ว่า

ความพอเพียงคือความยั่งยืนรูปแบบหนึ่ง แต่เป็นความยั่งยืนในรูปแบบของไทย ซึ่งมีคุณลักษณะและเงื่อนไขเฉพาะที่แตกต่างจากความยั่งยืนในรูปแบบของตะวันตก จากหลักการดังกล่าวนี้จะนำไปสู่การสังเคราะห์และประมวลผลเป็น “ชุมชนเมืองที่พอเพียง” อันเป็นแนวทางในการพัฒนาชุมชนเมืองอย่างเป็นรูปธรรมซึ่งมีความเหมาะสมและสอดคล้องกับบริบททางด้านต่างๆ ของไทย อันจะนำมาซึ่งชุมชนเมืองที่มีความยั่งยืนในรูปแบบของไทยเอง

คำสำคัญ : การพัฒนาอย่างยั่งยืน, เศรษฐกิจพอเพียง, การออกแบบชุมชนเมือง

Abstract

At the present time, there are trends in many countries referring as Alternative Theory of Development to their urban development. The western communities have developed their cities on the basis of sustainable development. As a result of the development, Sustainable City is the considerable product. After the economic crisis in 1997, Thailand has adjusted the paradigm of urban development to the alternative theory on the concept of Sufficiency Economy Theory, but there is still no true action as clear cut as in western sustainable cities.

This article is a study about the relation between the Sustainable Development and the philosophy of Sufficiency Economy Theory based, on the sustainable city ideas of the western countries to present an opinion of physical design that suites to sufficiency economy, based on the integration of sufficiency economy and urban design in Thai contexts.

According to the study, sustainability and sufficiency are resembled on the point of objection. Those are used to balance the extreme development by the Mainstream Development Theory. Nevertheless, sustainability is more defined than sufficiency. Whenever sufficiency occurs, it leads to sustainability. As the circumstance, sufficiency is one of the sustainability ways of Thai living which is specific and different from the western style. According to this concept, it can lead to synthesis and develop to create “Urban Sufficiency Concept.”

Keywords : Sustainable Development, Sufficiency Economy, Urban Design

บทนำ

ความล้มเหลวของการพัฒนาตามทฤษฎีการพัฒนาระแสหลักได้ก่อให้เกิดวิกฤติการณ์อย่างรอบด้านต่อสังคมมนุษย์ในทุกภาคทุกส่วนของสังคม ด้วยเหตุนี้จึงเกิดทฤษฎีการพัฒนาทางเลือกขึ้นด้วยความมุ่งหวังว่าจะมาช่วยถ่วงดุลและเยียวยาความเสียหายอันเกิดจากการพัฒนาที่ผิดพลาดในอดีต ทำให้ในปัจจุบันทุกภาคส่วนของสังคมทั้งในระดับโลกและในประเทศไทยต่างนำเอาแนวคิดการพัฒนาจากทฤษฎีการพัฒนาทางเลือกเข้ามาปรับใช้ในการพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคมมากขึ้นตามลำดับ ชุมชนเมืองแบบเดิมซึ่งเป็นกายภาพที่ถูกสร้างขึ้นมาเพื่อรองรับกระแสการพัฒนากระแสหลัก จึงจำเป็นต้องมีการปรับตัวเพื่อรองรับการพัฒนาระแสใหม่ที่เกิดขึ้นจากการผสมผสานการพัฒนาทั้งกระแสหลักและกระแสทางเลือกเข้าไว้ด้วยกัน ณ จุดนี้ทำให้เกิดคำถามขึ้นว่า “กายภาพที่จะรองรับการพัฒนาระแสใหม่นั้นควรมีลักษณะเช่นไร”

สำหรับชุมชนเมืองในตะวันตกนั้น คำถามข้างต้นเป็นสิ่งที่ได้รับการตอบที่ชัดเจนอย่างเป็นรูปธรรมแล้ว ด้วยแนวคิดชุมชนเมืองที่ยั่งยืนที่เกิดจากการนำแนวคิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนมาผสมผสานกับการพัฒนาระแสหลัก หากแต่ในชุมชนเมืองของไทยแล้วนั้น คำถามในข้างต้นยังคงไม่ได้รับการตอบอย่างเป็นรูปธรรมที่ชัดเจน ดังนั้น ลักษณะทางกายภาพของชุมชนเมืองของไทยที่จะรองรับการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมกระแสใหม่จึงเป็นสิ่งที่ควรได้รับการค้นคว้าเพื่อหาคำตอบที่เหมาะสมต่อไป

เนื้อหาของบทความชิ้นนี้จะมีการเรียงลำดับตามกระบวนการวิเคราะห์ ตั้งแต่ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนเมืองกับการพัฒนาระแสหลักและกระแสทางเลือก การวิเคราะห์หาความสัมพันธ์ระหว่าง “ความยั่งยืน” กับ “ความพอเพียง” อันนำมาสู่การศึกษาชุมชนเมืองที่ยั่งยืนในตะวันตก เพื่อนำมาเป็นพื้นฐานในการเทียบเคียงกับชุมชนเมืองของไทย และสรุปเป็น “แนวคิดชุมชนเมืองที่พอเพียง” พร้อมทั้งเสนอแนะแนวทางการออกแบบชุมชนเมืองที่พอเพียงในท้ายที่สุด

ชุมชนเมืองกับทฤษฎีการพัฒนาระแสหลัก

ชุมชนเมืองมีการพัฒนาควบคู่กับประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติมาโดยตลอด นับตั้งแต่ที่มนุษย์เริ่มรวมตัวกันเป็นสังคม โดยเริ่มจากการตั้งถิ่นฐานในลักษณะของชุมชนขนาดเล็กที่รวมตัวกันเพื่อจัดหา แบ่งปัน และแลกเปลี่ยนทรัพยากรที่จำเป็นในการดำรงชีวิตภายในชุมชน ชุมชนในลักษณะนี้จะมีระบบสังคมและเศรษฐกิจแบบพื้นฐานคือ มีการรวมตัวของ

คนจำนวนไม่มากและมีระบบการผลิตเพื่อยังชีพเป็นหลัก ต่อมาเมื่อชุมชนหนึ่งสามารถติดต่อกับอีกชุมชนหนึ่งได้ การแลกเปลี่ยนระหว่างชุมชนจึงเกิดขึ้น เกิดการรวมตัวกันกลายเป็นชุมชนขนาดใหญ่ซึ่งมีระบบทางสังคมและเศรษฐกิจที่มีความซับซ้อนมากขึ้น และพัฒนามาจนกลายเป็นชุมชนเมืองในที่สุด

ชุมชนเมืองรูปแบบสมัยใหม่นั้นได้พัฒนาและขยายตัวขึ้นในประเทศตะวันตก นับตั้งแต่หลังยุคปฏิวัติอุตสาหกรรมเป็นต้นมา และได้กลายเป็นต้นแบบให้ชุมชนเมืองต่างๆ ทั่วโลกยึดเป็นแบบอย่างในการพัฒนาเมืองของตน เช่นเดียวกับการรับวัฒนธรรมรูปแบบอื่นจากตะวันตก โดยผ่านทาง การครอบงำจากกระแสการพัฒนาของประเทศตะวันตก ที่เรียกว่า “ทฤษฎีการพัฒนากระแสหลัก” (อภิชัย, 2549) ทฤษฎีการพัฒนาในกลุ่มนี้ได้แก่ ทฤษฎีการทำให้ทันสมัย, ทฤษฎีการพัฒนาแบบเรดิคัล, ทฤษฎีเกี่ยวกับการเจริญเติบโต และทฤษฎีการพัฒนาของสำนักคิดเสรีนิยมใหม่ โดยภาพรวมนั้นทุกทฤษฎีล้วนมุ่งเน้นที่การพัฒนาทางเศรษฐกิจบนพื้นฐานของอุตสาหกรรมเป็นหลัก โดยมีระบบการค้าเสรีและกระแสโลกาภิวัตน์เป็นเครื่องมือสำคัญ ทำให้ทุกประเทศต่างรับเอาแนวทางเหล่านี้มาใช้ในการพัฒนาประเทศของตน พร้อมกับมีความคาดหวังว่าแนวทางการพัฒนาเหล่านี้จะทำให้ประเทศของตนพัฒนาทัดเทียมกับอารยประเทศ

ภายหลังจากช่วงสงครามโลกครั้งที่สองเป็นต้นมา ชุมชนเมืองทั่วโลกได้ขยายตัวขึ้นอย่างรวดเร็วซึ่งเป็นผลพวงจากการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจและอุตสาหกรรม และจากการรับเอาทฤษฎีการพัฒนากระแสหลักมาใช้ในการพัฒนาประเทศนั้น ทำให้ชุมชนเมืองทั่วโลกปรับเอาแบบแผนการพัฒนาเมืองจากประเทศตะวันตกมาใช้ในการพัฒนาเมืองของตน จนเกิดเป็นชุมชนเมืองรูปแบบสมัยใหม่เช่นเดียวกับประเทศตะวันตก หากแต่สิ่งที่ได้แพร่เข้าสู่เมืองต่างๆ ทั่วโลกผ่านทางเมืองรูปแบบสมัยใหม่นั้น มิได้มีเพียงรูปปลักษณ์ที่สวยงามหรือทันสมัยเท่านั้น เพราะสิ่งที่ตามมาควบคู่กันนั้นคือปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนเมือง ซึ่งสามารถสรุปประเด็นสำคัญได้ดังนี้ (สรุปความจาก สิงหนาท, 2545)

ปัญหาทางสังคมเมือง การขยายตัวของเศรษฐกิจบนฐานของอุตสาหกรรมและการนิยมใช้รถยนต์ส่วนตัว ส่งผลให้ชุมชนเมืองกระจายตัวออกจากกัน ทำให้ผู้คนในชุมชนเมืองถูกแยกออกจากกัน ขาดความผูกพันระหว่างกันและผูกพันกับชุมชน ผู้คนในชุมชนเมืองละทิ้งและทำลายสิ่งที่แสดงเอกลักษณ์และบ่งบอกความเป็นมาดั้งเดิมของชุมชนของตน

ปัญหาทางสภาพแวดล้อม การขยายตัวของพื้นที่เมืองอย่างไรการควบคุมทำให้เมืองพัฒนารุกล้ำพื้นที่สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติรอบนอกเมือง ผู้คนพากันอพยพไปอยู่นอกเมือง บริเวณใจกลางเมืองถูกทิ้งให้ทรุดโทรม ทำให้เมืองต้องเผชิญกับปัญหาทั้งจากมลภาวะทั้งทางอากาศ น้ำ และเสียง ที่คุกคามสุขภาพและอนามัยของผู้คน

ปัญหาการสูญเสียความเป็นมนุษย์ เมืองสมัยใหม่ได้ทำลายโครงสร้างทางสังคมของมนุษย์ ปฏิสัมพันธ์ทางสังคมที่เคยโยงมนุษย์เข้าไว้ด้วยกันต้องแตกสลายผู้คนภายในเมืองขาดความสัมพันธ์ทางสังคมอันดีต่อกัน

จะเห็นได้ว่าปัญหาต่างๆที่เกิดขึ้นในชุมชนเมืองนั้น ล้วนเชื่อมโยงมาจากการพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคมทั้งสิ้น ชุมชนเมืองเป็นเสมือนผลผลิตอันเป็นรูปธรรมของปัญหาเหล่านั้น โดยรูปการเช่นนี้ได้เริ่มก่อตัวขึ้นในประเทศตะวันตก และได้แพร่กระจายความวิบัติเหล่านี้ไปสู่ประเทศต่างๆ ทั่วโลกที่ยึดการพัฒนาตามแนวทางของตะวันตกเป็นต้นแบบ

ชุมชนเมืองกับทฤษฎีการพัฒนาทางเลือก

ความล้มเหลวจากการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมตามทฤษฎีการพัฒนาระแสหลักได้นำพามนุษยชาติให้ประสบกับปัญหาและหายนะอย่างรุนแรงในหลายมิติ ซึ่งเป็นที่น่าสังเกตว่าปัญหาทั้งหลายเหล่านี้ที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมนั้น ล้วนเกิดขึ้นในชุมชนเมืองหรือมีชุมชนเมืองเป็นตัวการ หลักฐานของการพัฒนาที่ผิดพลาดได้แสดงให้เห็นอย่างเป็นรูปธรรมผ่านทางปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนเมือง ชุมชนเมืองในปัจจุบันจึงเปรียบเสมือนแหล่งรวมของปัญหาที่เกิดจากการพัฒนาที่ผิดพลาดในอดีต

วิกฤติการณ์จากการพัฒนาตามแนวทางกระแสหลักได้ก่อให้เกิดความหายนะต่อสังคมมนุษย์อย่างรอบด้าน ซึ่งจากวิกฤติการณ์เหล่านี้เองได้มีส่วนโน้มน้าวและเป็นปัจจัยกระตุ้นให้เกิด “ทฤษฎีการพัฒนาทางเลือก” ขึ้น ซึ่งเป็นแนวคิดที่มุ่งเน้นการวิพากษ์และท้าทายทฤษฎีการพัฒนาระแสหลักโดยมองว่า วิกฤติการณ์ที่เป็นอยู่นั้นมีสาเหตุรากเหง้าของปัญหาจากการมีโลกทัศน์ที่ผิด โดยยึดเอามนุษย์เป็นศูนย์กลาง เชื่อว่ามนุษย์เป็นนายเหนือธรรมชาติ และยึดมั่นอยู่กับการพัฒนาระบบเศรษฐกิจอย่างไม่มีขีดจำกัด โดยไม่คำนึงถึงความสามารถในการรองรับของธรรมชาติ แนวคิดนี้จึงเสนอให้มีการตรวจสอบวิธีคิดหรือโลกทัศน์ การแก้ไขจึงจำเป็นต้องเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์เสียใหม่ (อภิชัย, 2549)

เมื่อกระแสการพัฒนาของโลกมีวิวัฒนาการและเปลี่ยนแปลงไป ชุมชนเมืองแบบเดิมซึ่งเป็นกายภาพที่ถูกสร้างขึ้นมาเพื่อรองรับกระแสการพัฒนากระแสหลัก จึงจำเป็นต้องมีวิวัฒนาการตามไปด้วย เพื่อรองรับกระแสการพัฒนากระแสใหม่ที่จะเกิดขึ้น จากการผสมผสานการพัฒนาทั้งกระแสหลักและกระแสด้านเลือกเข้าไว้ด้วยกัน ซึ่งจากการศึกษาพบว่า การพัฒนาชุมชนเมืองทั้งของตะวันตกและของไทยนั้นมีแนวโน้มที่จะนำทฤษฎีทางเลือกมาใช้มากขึ้นตามลำดับ โดยกระบวนการพัฒนาเมืองของตะวันตกได้มีการนำทฤษฎีการพัฒนาทางเลือกเข้าไปใช้ในการพัฒนาเมืองแล้วและมีตัวอย่างที่เป็นรูปธรรมคือ “ชุมชนเมืองที่ยั่งยืน” ซึ่งเกิดขึ้นจากการนำแนวคิด “การพัฒนาอย่างยั่งยืน” เข้ามาประยุกต์ใช้

สำหรับในกรณีของไทยนั้นทฤษฎีการพัฒนาทางเลือกที่มีอิทธิพลต่อทุกภาคส่วนของสังคมมากที่สุดคือ “ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง” ที่ปรากฏเป็นรูปธรรมที่สุดได้แก่การอัญเชิญปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นแนวทางในการกำหนดนโยบายและวางแผนการพัฒนาประเทศ ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 (2545–2549) การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของไทยนับตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา จึงมีแนวโน้มที่จะปรับเปลี่ยนกระบวนการคิดในการพัฒนามาสู่การพัฒนาทางเลือก ตามแนวทางของ “ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง” มากยิ่งขึ้น หากแต่ยังมิได้ปรากฏให้เห็นอย่างเป็นรูปธรรมในชุมชนเมืองเช่น ชุมชนเมืองที่ยั่งยืนในตะวันตก ทำให้ปัญหาต่างๆ ในชุมชนเมืองไทยยังมิได้รับการจัดการและแก้ไขอย่างเป็นระบบ จากตัวอย่างที่เป็นรูปธรรมในต่างประเทศ “ชุมชนเมืองที่ยั่งยืน” ได้จุดประกายให้เกิดการค้นหาแนวทางในการพัฒนาชุมชนเมืองไทยอย่างเป็นรูปธรรมซึ่งมีความเหมาะสมและสอดคล้องกับบริบททางด้านต่างๆ ของไทย อันจะนำมาซึ่งชุมชนเมืองที่มีความยั่งยืนในรูปแบบของไทยเอง

ความสัมพันธ์ระหว่าง “ความยั่งยืน” กับ “ความพอเพียง”

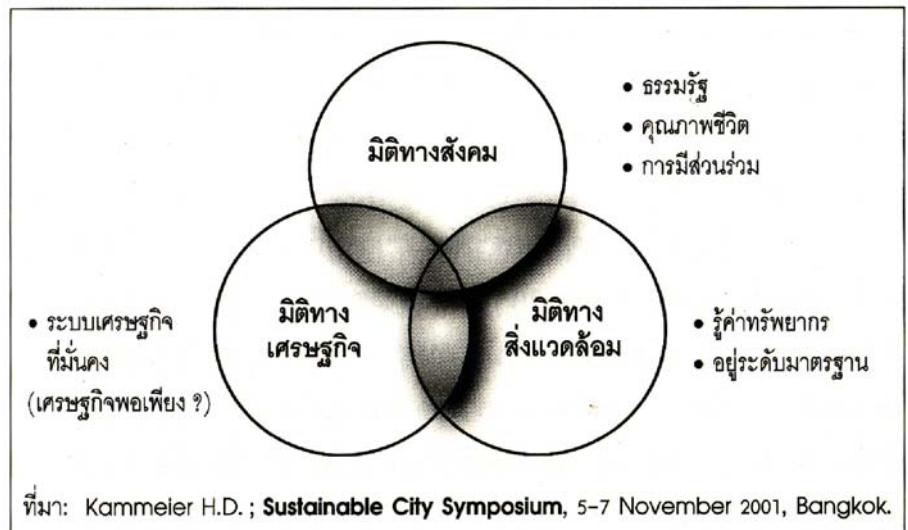
การพัฒนาอย่างยั่งยืนและความยั่งยืน

การพัฒนาอย่างยั่งยืน เป็นแนวคิดการพัฒนาที่มีบทบาทอย่างมากในสังคมโลก นับตั้งแต่การประชุมสุดยอดว่าด้วยสิ่งแวดล้อมของมนุษย์ ณ กรุงสต็อกโฮล์ม ประเทศสวีเดน ในปี พ.ศ.2515 ที่จัดโดยองค์การสหประชาชาติ และในปี พ.ศ.2530 คณะกรรมาธิการโลกในเรื่องสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (World Commission on Environment and Development) ได้ให้คำนิยามของการพัฒนาอย่างยั่งยืนไว้ว่า

“...การพัฒนาที่สนองต่อความต้องการของคนในรุ่นปัจจุบัน โดยไม่ทำให้คน
ในรุ่นอนาคตต้องประนีประนอมยอมลดทอนความสามารถ ในการที่จะตอบสนองความ
ต้องการของตนเอง...”

โดยที่ “ความยั่งยืน” นั้นหมายถึง ความสมดุลระหว่างมิติทางสังคม มิติทาง
เศรษฐกิจ และมิติทางสิ่งแวดล้อม ซึ่งทั้ง 3 มิติต้องได้รับการพัฒนาไปพร้อมๆ กันอย่าง
สอดประสาน โดยมีรายละเอียดของมิติด้านต่างๆดังนี้ (ดวงจันทร์, 2542)

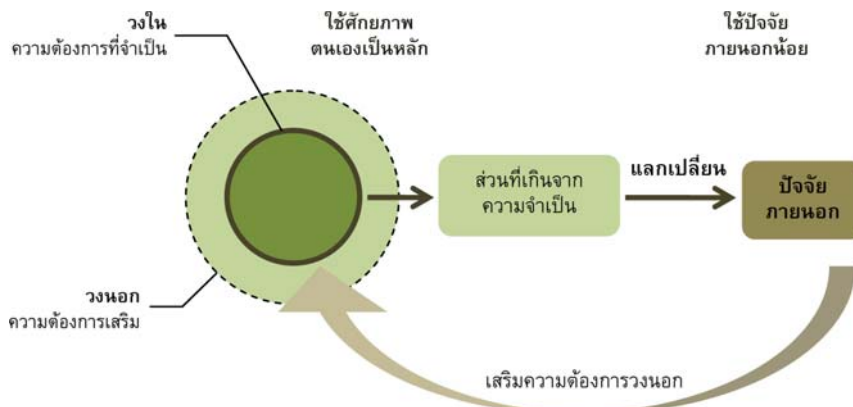
- มิติทางสังคม ประชาชนต้องมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น มีการศึกษาที่ดี มีความ
ปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ความเป็นสังคมธรรมรัฐมีความโปร่งใสประชาชน
มีส่วนร่วมในการพัฒนาสังคมร่วมกับรัฐ
- มิติทางเศรษฐกิจ มีระบบเศรษฐกิจที่มั่นคง ไม่พึ่งพาทภายนอกมากเกินไป มีการ
เจริญเติบโตไม่หยุดนิ่งอยู่กับที่ และต้องมีการกระจายรายได้อย่างเสมอภาค
- มิติทางสิ่งแวดล้อม คุณภาพของสิ่งแวดล้อมต้องอยู่ในระดับมาตรฐานหรือดีกว่า
มาตรฐาน ประชาชนและรัฐใช้ทรัพยากรอย่างรู้ค่า

รูปที่ 1 มิติของความยั่งยืน
ที่มา : ดวงจันทร์, 2545

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและความพอเพียง

“ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง” คือหลักการหรือกรอบแนวคิดที่ใช้อธิบายระบบ “เศรษฐกิจแบบพอเพียง” ซึ่งเป็นระบบเศรษฐกิจพื้นฐานที่ผูกพันกับวิถีของสังคมไทย มาอย่างยาวนาน โดยสามารถเรียกเศรษฐกิจพอเพียงในชื่ออื่นๆได้ เช่น เศรษฐกิจพื้นฐาน เศรษฐกิจสมดุล เศรษฐกิจบูรณาการ เศรษฐกิจศีลธรรม เป็นต้น (ประเวศ, 2546) เป้าหมายของเศรษฐกิจระบบพอเพียงนี้คือ การผลิตเพื่อให้พอเพียงแก่ตัวเองก่อนเป็นลำดับแรก จากนั้นจึงค่อยนำส่วนที่เกินความต้องการมาแลกเปลี่ยนกับภายนอก โดยมีระบบความคิดเรื่อง “ความพอ” เป็นตัวคอยควบคุมไม่ให้เกิดความต้องการที่มากเกินไปจนเกินไป นำมาสู่วิถีชีวิตที่เรียบง่าย มีความพอเพียงในการบริโภค และสามารถพึ่งพาตนเองได้

รูปที่ 2 กระบวนทัศน์ของระบบเศรษฐกิจแบบพอเพียง

มุมมองที่สำคัญที่สุดของกระบวนทัศน์เรื่อง “ความพอเพียง” คือ ประเด็นเรื่องการบริโภค โดยในกระบวนทัศน์แบบพอเพียงนั้นจะมีการบริโภคในลักษณะ “เต็มจากข้างใน” คือมุ่งสนองความต้องการในส่วนที่จำเป็นก่อนเป็นอันดับแรก เมื่อความต้องการในส่วนที่จำเป็นได้รับการสนองแล้ว ความต้องการในส่วนเสริมจึงมีไม่มาก ขอบเขตของการบริโภคเพื่อนำมาสนองความต้องการจึงมีไม่มากนัก โดยที่ “ความพอเพียง” ที่อยู่ในจิตใจนั้นจะเป็นกลไกคอยควบคุมมิให้ขอบเขตการบริโภคขยายกว้างออกไป นอกจากนี้ยังจะมีส่วนช่วยโน้มนำให้ขอบเขตการบริโภคลดลงมาจนถึงระดับที่จำเป็นมากที่สุด ซึ่งสามารถสรุปเป็นคุณลักษณะเฉพาะของความพอเพียงได้ 2 ประการคือ

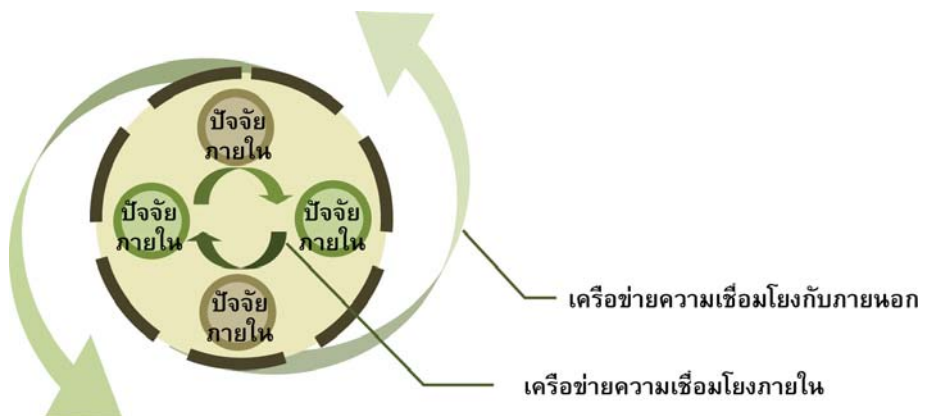
มีการพัฒนาตามลำดับขั้น โดยต้องเริ่มการพัฒนาจากความจำเป็นขั้นพื้นฐานเป็นอันดับแรก ก่อนที่จะพัฒนาในความจำเป็นขั้นสูงต่อไป ความพอเพียงจะเกิดขึ้นจากการได้รับการสนองความต้องการในแต่ละลำดับขั้นในระดับที่พอดีกับความต้องการ

รูปที่ 3 คุณลักษณะการพัฒนาตามลำดับขั้น
ที่มา : ปรับปรุงจาก <http://sufficiencyeconomy.blogspot.com>

มีการพัฒนาจากภายในสู่ภายนอก โดยมุ่งเน้นการพัฒนาที่มาจากภายในตนเอง และการพึ่งพาตนเอง (Self-reliance) เป็นอันดับแรก และมีการแลกเปลี่ยนกับผู้อื่นสำหรับสินค้าที่ไม่สามารถผลิตเองได้ โดยให้ความสำคัญกับหน่วยที่อยู่ใกล้ตัวเป็นลำดับแรกและต่อเนื่องกันไปสู่หน่วยอื่นๆ ที่ห่างออกไปตามลำดับ ส่งผลให้แต่ละหน่วยการผลิตสามารถมีอำนาจในการกำหนดทิศทางการพัฒนาด้วยตนเอง อันจะนำมาสู่การพึ่งตัวเองได้ และพอเพียงในตัวเอง

รูปที่ 4 คุณลักษณะการพัฒนาจากภายในสู่ภายนอก

ตามคำจำกัดความของการพัฒนาอย่างยั่งยืนคือ “การให้คนในปัจจุบันสนองความต้องการของตนได้โดยไม่ทำให้คนในอนาคตต้องประนีประนอมลดหย่อนความสามารถที่จะสนองความต้องการของเขา” จะเห็นได้ว่าความไม่ยั่งยืนที่เกิดขึ้นในปัจจุบันนั้นเกิดขึ้นมาจากการที่คนในปัจจุบันมุ่งแต่จะสนองความต้องการอันไม่มีที่สิ้นสุดของตน ดังนั้น หากจะสร้างให้เกิดความยั่งยืนได้นั้น คนในปัจจุบันต้องยอมประนีประนอมลดความต้องการของตัวเองลง เพื่อให้คนในอนาคตไม่ต้องประนีประนอมยอมลดความต้องการของเขา คำถามจึงเกิดขึ้นว่าจะทำเช่นนั้นได้อย่างไร ในเมื่อทางตะวันตกนั้นมองความต้องการของมนุษย์ว่าไม่มีที่สิ้นสุดและไม่สามารถหยุดยั้งได้ จึงมุ่งสนองความต้องการอย่างไม่มีที่สิ้นสุดให้กับมนุษย์ การประนีประนอมยอมลดความต้องการของตนจึงยอมนำมาซึ่งความทุกข์เพราะจำต้องอยู่ด้วยความฝืนใจ ในที่สุดการพัฒนาตามแนวทางนี้ก็จะไม่ยั่งยืน เพราะธรรมชาติของมนุษย์ย่อมไม่มีใครยอมทนอยู่กับความทุกข์ได้นานไม่ช้าก็จะหันกลับไปบริโภคทรัพยากรอย่างฟุ้งเฟ้อนำมาซึ่งความเสื่อมโทรมของสภาพแวดล้อมอีกเช่นเดิม คำว่า “ความยั่งยืน” ตามนิยามข้างต้นนั้น จึงมิได้หมายถึงความยั่งยืนของ “สภาพแวดล้อม” อย่างที่ทุกคนเข้าใจ หากแต่หมายถึงความยั่งยืนของ “การบริโภค” อย่างที่ทุกคนเข้าใจ หากแต่หมายถึงความยั่งยืนของ “การบริโภค” โดยนำเงื่อนไขทางสภาพแวดล้อมมาเป็นปัจจัยเสริม (สรุปความจาก ป.อ. ปยุตโต, 2551)

การพัฒนาอย่างยั่งยืนตามแนวทางของตะวันตกได้ดำเนินมาถึงจุดติดตันเนื่องด้วยโลกทัศน์ของตะวันตกเอง การแก้ปัญหาที่จำเป็นที่จะต้องแก้ถึงรากฐานของความคิด ซึ่งรากฐานทางความคิดหรือโลกทัศน์ของตะวันตกนั้นมองความต้องการของมนุษย์ว่าไม่มีที่สิ้นสุดและเป็นสิ่งหยุดยั้งไม่ได้ ต่างจากรากฐานความคิดทางพุทธศาสนาซึ่งมองว่าความต้องการของคนนั้นเป็นสิ่งที่สามารถหยุดยั้งหรือปรับลดให้อยู่ในระดับที่พอดีได้ ถ้ารู้จักพอ ณ จุดนี้เองกระบวนทัศน์เรื่อง “ความพอเพียง” จะเป็นกลไกสำคัญในการแก้ปัญหาที่ต้นเหตุของปัญหา อันจะนำไปสู่ “ความยั่งยืน” ที่แท้จริง

จากการศึกษาบริบททางแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงนั้น แม้จะไม่พบความสัมพันธ์ระหว่างปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับแนวคิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนโดยตรง แต่สองแนวคิดนี้ล้วนมี “แก่น” ที่เหมือนกัน คือถ่วงดุลการพัฒนาที่สอดคล้องตามแบบการพัฒนาระแสหลัก ซึ่งเมื่อทำการวิเคราะห์แก่นของแนวคิดทั้งสองนี้จะพบว่า “ความยั่งยืน” และ “ความพอเพียง” มีลักษณะที่สอดคล้องกันอยู่บางประการ กล่าวคือ

ความยั่งยืน หมายถึง พอเพียงอย่างต่อเนื่องในทุกด้าน มีภูมิคุ้มกันที่ดี ระบบเศรษฐกิจกับสังคมมีความยืดหยุ่นที่สามารถก้าวทันและพร้อมรับต่อกระแสโลกาภิวัตน์ มีการบริหารจัดการที่ดีซึ่งสามารถป้องกันและพร้อมรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วได้ (สศช., 2542)

ความพอเพียง หมายถึง การบริโภคและการผลิต อยู่บนพื้นฐานของความพอประมาณและเหตุผล ไม่ขัดสนแต่ไม่ฟุ้งเฟ้อ (สศช., 2542)

สามารถสรุปได้ว่า “ความยั่งยืน” นั้นกินความหมายกว้างกว่า “ความพอเพียง” โดยความยั่งยืนมีนัยยะถึง “การอยู่ไปได้อย่างมั่นคง” ในขณะที่ความพอเพียงมีนัยถึง “การกระทำที่พอดีกับศักยภาพของตน” ซึ่งสามารถวิเคราะห์ต่อไปได้ว่าการกระทำใดก็ตามที่ก่อให้เกิดความพอเพียงย่อมนำไปสู่ความยั่งยืนได้ในที่สุด ความพอเพียงจึงเป็นเสมือนกลไกที่จะนำไปสู่ความยั่งยืน ซึ่งสามารถกล่าวได้ว่า “ความพอเพียงนั้นคือความยั่งยืนรูปแบบหนึ่ง” แต่เป็นความยั่งยืนในบริบทของประเทศไทย ที่มีคุณลักษณะและเงื่อนไขเฉพาะที่แตกต่างจากความยั่งยืนของตะวันตก

ณ จุดนี้ทำให้ทราบถึงความแตกต่างที่ชัดเจนระหว่าง “ความยั่งยืน” ตามโลกทัศน์ตะวันตก และ “ความพอเพียง” ซึ่งเป็นความยั่งยืนตามโลกทัศน์ของไทย กล่าวคือ ความยั่งยืนของตะวันตกเป็นการมองมนุษย์แยกจากธรรมชาติ การประนีประนอมเพื่อให้เกิดความยั่งยืนตามโลกทัศน์ของตะวันตกนั้นคือการแก้ไขปัญหาโดยมองออกนอกตัวเองโดยใช้ขีดจำกัดของธรรมชาติและทรัพยากรเป็นเงื่อนไขในการกำหนดกรอบของการบริโภคของตน โดยมีได้มองย้อนกลับมาที่ต้นเหตุที่แท้จริงคือความต้องการของตนว่าควรบริโภคแค่ไหนจึงจะพอดีและพอเพียงกับความต้องการที่แท้จริง ในมิติของการกระทำ การพัฒนาอย่างยั่งยืนจึงทำได้เพียงแค่บริโภคและใช้ทรัพยากรธรรมชาติให้น้อยลงกว่าที่เคย เพื่อแสดงความพยายามในการประนีประนอมของตน ซึ่งมีได้หมายความว่า จะเป็นหนทางที่นำไปสู่ความยั่งยืนเสมอไป

ต่างกับกระบวนทัศน์เรื่องความพอเพียง ซึ่งมุ่งให้มนุษย์ย้อนกลับมามองที่ตน ย้อนกลับมามองที่ความต้องการของตนซึ่งเป็นเหตุแห่งวิกฤติทั้งมวล ตามกระบวนทัศน์ของความพอเพียงนี้จะมองความต้องการของมนุษย์ออกเป็น 2 ระดับ ได้แก่ ความต้องการที่จำเป็น และความต้องการเสริมที่นอกเหนือจากความจำเป็น (จักรสิน, 2550) โดยมุ่งเน้นให้มีการสนองความต้องการที่จำเป็นเสียก่อน จากนั้นจึงสามารถสนองความต้องการในส่วนเสริมได้ แต่ต้องอยู่ในระดับที่พอดีกับศักยภาพของตนคือ ไม่น้อยไปจนขัดสนทำให้

ตนเองเดือดร้อน และไม่มากเกินไปจนเบียดเบียนผู้อื่นและสภาพแวดล้อม การบริโภคตาม กระบวนทัศน์ของความพอเพียงนี้คือการบริโภคน้อยที่สุดเพื่อให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด (อภิชัย, 2549) โดยมีมิติทางการกระทำที่ชัดเจนตามหลักปฏิบัติของเกษตรทฤษฎีใหม่ คือ การสนองความต้องการตามลำดับขั้น โดยให้ความสำคัญกับส่วนที่จำเป็นก่อน ส่วนเสริม และจากภายในที่ใกล้ตัวก่อนภายนอกที่ไกลตัว ซึ่งเป็นหลักการที่จะนำไปสู่ ความพอเพียงซึ่งเป็นความยั่งยืนที่แท้จริง

ประสบการณ์ของชุมชนเมืองที่ยั่งยืนในตะวันตก

เมื่อนำแนวคิดเรื่องความยั่งยืนมาพิจารณาเกี่ยวกับเรื่องของชุมชนเมือง จึงได้มีการ กำหนดแนวทางของการตั้งถิ่นฐานมนุษย์อย่างยั่งยืน (Sustainable Human Settlements) ไว้เป็นแนวทางในการแก้ปัญหาความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อม (Agenda 21 for Sustainable Development) โดยเสนอแนะให้รัฐดำเนินการดังต่อไปนี้ (รุจิโรจน์, 2547)

- จัดเตรียมที่อยู่อาศัยและบริการพื้นฐานต่างๆ
- ใช่วัตถุท้องถิ่น ประหยัดพลังงานและใช้พลังงานที่คืนรูป
- จัดผังเมืองเพื่อลดการเดินทางระยะไกล สนับสนุนระบบขนส่งสาธารณะ
- ลดความยากจนโดยสนับสนุนภาคเศรษฐกิจขนาดเล็ก
- ลดการเคลื่อนย้ายถิ่นไปสู่เมืองใหญ่
- การตั้งถิ่นฐานจะต้องลดความเสี่ยงจากภัยธรรมชาติ

การแก้ปัญหาจากผลพวงของการพัฒนากระแสหลัก ที่เป็นการเคลื่อนไหวที่สำคัญที่สุดในยุคนี้คือการแสวงหาพัฒนาอย่างยั่งยืน แนวคิดและทฤษฎีทางด้านการ ออกแบบชุมชนเมือง ที่ได้รับอิทธิพลจากการพัฒนาอย่างยั่งยืนที่ชัดเจนที่สุด ได้แก่ แนวคิดเมืองอัดแน่น (Compact City) โดยมหาวิทยาลัยฮ็อกซฟอร์ดบรูคส์แห่ง สหราชอาณาจักร และลัทธิชุมชนเมืองยุคใหม่ (New Urbanism) จากสหรัฐอเมริกา โดยในการ ศึกษาครั้งนี้จะขอเรียกรวมแนวคิดทั้งสองในชื่อใหม่ว่า “แนวคิดชุมชนเมืองที่ยั่งยืน” ซึ่ง สามารถสรุปประเด็นสำคัญของแนวคิดหลักได้ดังนี้ (สรุปความจาก สิงหนาท, 2545)

การรักษาและฟื้นฟูสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ด้วยแนวคิดการสร้างชุมชน ที่มีความกระชับและลดการกระจายตัว ในลักษณะของเมืองในแบบกระจายตัวเป็นกลุ่มๆ (Decentralize Concentration) และแนวคิดการสันดาปพลังงานแบบหมุนเวียนเพื่อที่จะให้ มีการใช้ทรัพยากรทางธรรมชาติให้น้อยที่สุด

การบริโภคทางธรรมชาติ ด้วยแนวคิดการลดการเดินทางและลดการใช้รถยนต์ส่วนตัว โดยใช้ระบบขนส่งสาธารณะในรูปแบบต่างๆ มุ่งเน้นการเดินเท้าและใช้จักรยานทดแทนการใช้รถยนต์ส่วนตัว ร่วมไปกับการสร้างระบบหมุนเวียนพลังงาน เป็นต้น ผสมผสานไปกับการรักษาธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

การสร้างเสริมทางสังคมเมือง ด้วยแนวคิดการสร้างปฏิสัมพันธ์ทางสังคมเมืองที่สัมพันธ์กับการสร้างความหลากหลายและมีชีวิตชีวา รวมถึงการสร้างคามยุติธรรมทางสังคม ร่วมกับแนวคิดในการสร้างความสมบูรณ์ให้กับชุมชน ความสมดุลระหว่างแหล่งงานกับที่พักอาศัยจากระบบสาธารณูปโภค-สาธารณูปการความหลากหลายในการใช้ที่ดิน รวมถึงระยะของชุมชนที่เหมาะสมกับการเดินเท้า และสร้างการรับรู้ชุมชนที่ดี (Sense of Place) ทั้งจากพื้นที่สาธารณะ รูปแบบอาคาร ทางเดินเท้า และให้ความสำคัญกับสัดส่วนของมนุษย์

รูปที่ 5 ตัวอย่างแนวคิดชุมชนเมืองที่ยั่งยืนของตะวันตก
ที่มา : Leccese, 2000

จากประสบการณ์ของชุมชนเมืองที่ยั่งยืนในตะวันตกได้สะท้อนให้เห็นถึงความพยายามในการแก้ปัญหาของชุมชนเมืองและสภาพแวดล้อมตามแนวทางของการพัฒนาอย่างยั่งยืนได้เป็นอย่างดี แต่โดยภาพรวมของแนวคิดนั้นยังคงให้ความสำคัญกับแค่การบริโภคทรัพยากรให้น้อยลงกว่าที่เคย ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นถึงการพยายามประนีประนอมยอมลดความต้องการของคนในปัจจุบัน ที่ขัดแย้งกับระบบโลกทัศน์แบบตะวันตกในเรื่องการสนองความต้องการ ทำให้เกิดคำถามขึ้นว่า หนทางนี้ใช้หนทางไปสู่ความยั่งยืนที่แท้

จริงหรือไม่? เพราะธรรมชาติของมนุษย์ย่อมไม่อาจทนอยู่กับความทุกข์ได้นาน ไม่ช้าก็จะมีหันกลับไปบริโภคทรัพยากรอย่างฟุ้งเฟ้อเช่นเดิม ชุมชนเมืองที่ยั่งยืนของตะวันตกยังมีได้ตอบคำถามอย่างชัดเจนว่าหนทางใดจะนำไปสู่ความยั่งยืนอันแท้จริง “...ความยั่งยืนนั้นเป็นแนวคิดที่นำมาปฏิบัติให้บรรลุเป้าหมายอย่างเป็นรูปธรรมได้ยาก และยังมีความขัดแย้งในตัวเองอยู่ค่อนข้างมาก การพัฒนาเมืองไปสู่ความยั่งยืนจึงเป็นการดำเนินการไปในทิศทางที่เชื่อว่าถูกต้อง โดยยากจะทราบได้ว่าเป้าหมายนั้นอยู่ที่ใด...” (รุจิโรจน์, 2547)

สถานการณ์ของชุมชนเมืองไทยในปัจจุบัน

ภายหลังจากที่ประเทศไทยเริ่มใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ตั้งแต่ พ.ศ.2504 เป็นต้นมา ได้ทำให้ประเทศไทยมีการขยายตัวทางเศรษฐกิจเป็นอย่างมาก เมืองซึ่งเป็นศูนย์กลางความเจริญได้ขยายตัวเพื่อรองรับนโยบายการพัฒนาซึ่งเน้นการพัฒนาด้านเศรษฐกิจและอุตสาหกรรมเป็นหลัก และผลพวงจากการขยายตัวอย่างก้าวกระโดดของเมือง ได้ก่อให้เกิดปัญหาต่างๆ ซึ่งเกิดขึ้นจากการพัฒนาอย่างรีบเร่งจนเกินกว่าจะรับมือได้ทัน ซึ่งจากการศึกษาที่ผ่านมาพบว่า ในปัจจุบันชุมชนเมืองของไทยมีแนวโน้มที่จะปรับเปลี่ยนกระบวนการพัฒนา จากการพัฒนาที่อิงระบบเศรษฐกิจและอุตสาหกรรมมาเป็นการพัฒนาตามแนวทางของการพัฒนาที่ยั่งยืนโดยคำนึงถึงเรื่องสิ่งแวดล้อมมากยิ่งขึ้น รวมทั้งกระแสเรื่องความเป็นท้องถิ่นและการมีส่วนร่วมของประชาชน สังเกตได้จากนโยบายตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจตั้งแต่ฉบับที่ 8 เป็นต้นมาจะให้ความสำคัญกับประเด็นเหล่านี้มากขึ้น โดยจะเป็นกระแสหลักของการพัฒนาที่มีอิทธิพลระดับโลกในช่วงศตวรรษที่ 21 นี้ และจะส่งผลต่อการพัฒนาชุมชนเมืองในสังคมไทยในอนาคตด้วย

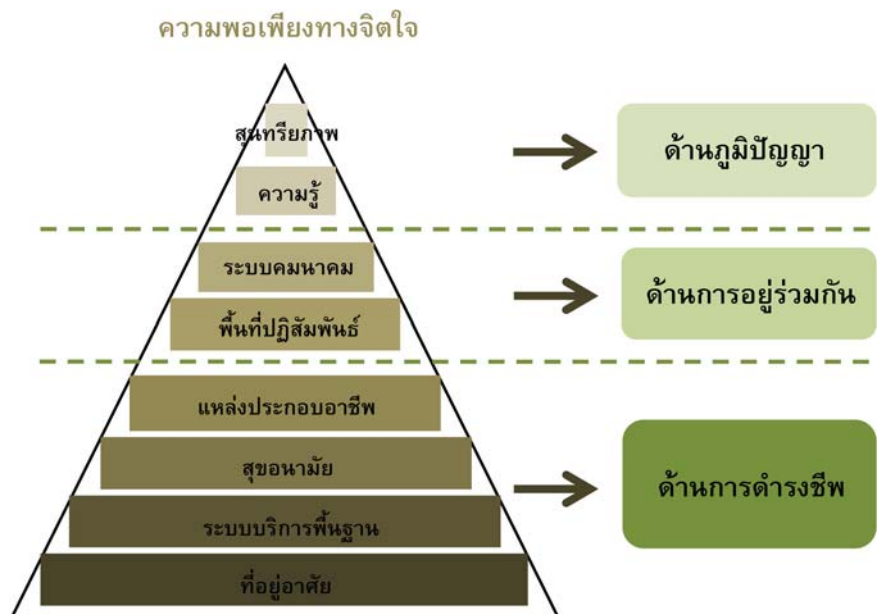
ชุมชนเมืองสมัยใหม่ของไทยถือเป็นผลผลิตจากการพัฒนากระแสหลักที่ตั้งอยู่บนรากฐานของฐานแนวคิดที่ว่าความต้องการของมนุษย์นั้นไม่มีที่สิ้นสุด จึงต้องใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดมาสนองความต้องการอันไม่จำกัดของมนุษย์ รูปแบบของการพัฒนาจากฐานของแนวคิดดังกล่าวนี้ได้แสดงผลออกมาอย่างชัดเจนในชุมชนเมือง ชุมชนเมืองสมัยใหม่ล้วนเป็นที่รวมของปัญหาจากการพัฒนาที่ไม่พอเพียง มีการบริโภคทรัพยากรโดยไม่คำนึงถึงความพอดีและขีดจำกัดของธรรมชาติเพื่อนำมาปรนเปรอความต้องการอันเกินพอดีของผู้คนในเมือง จึงสามารถกล่าวได้ว่า ชุมชนเมืองสมัยใหม่ของไทยคือตัวแทนของความไม่พอเพียง หากไม่เร่งนำระบบความคิดเรื่อง “ความพอเพียง” เข้ามาใช้แก้ปัญหาในชุมชนเมือง ปัญหาทั้งหลายจะสะสมกันมากจนกระทั่งถึงระดับที่เกินกำลังของเมืองจะรับมือและแก้ไขได้อีกต่อไป

แนวคิดชุมชนเมืองที่พอเพียง

หลักการสำคัญที่สุดของชุมชนเมืองที่พอเพียง คือการเป็นชุมชนเมืองที่มีการสนองความต้องการของผู้นั้นในระดับที่พอเพียงตามลำดับขั้น ซึ่งสอดคล้องกับคุณสมบัติของความพอเพียง ซึ่งมุ่งเน้นให้มีการพัฒนาตามลำดับขั้นจากระดับที่จำเป็นขั้นพื้นฐานสู่ระดับที่สูงขึ้นไป และจากภายในใกล้ตัวกระจายออกสู่ภายนอก ดังจะเห็นได้จากหลักการพัฒนาของเกษตรทฤษฎีใหม่ โดยลำดับขั้นในที่นี้นั้นสามารถจำแนกออกได้เป็น 1) ลำดับขั้นของความพอเพียง และ 2) ลำดับขั้นของชุมชนเมือง โดยมีรายละเอียดดังนี้

ลำดับขั้นของความพอเพียง

หมายถึง ลำดับขั้นของความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ในชุมชนเมืองใกล้เคียงกับ “ทฤษฎีความต้องการขั้นพื้นฐานของมนุษย์” (Basic Human Needs Theory) ของ อับราฮัม มาสโลว์ โดยต้องเริ่มจากการพัฒนาจากความจำเป็นขั้นพื้นฐานเป็นอันดับแรก ก่อนที่จะพัฒนาในความจำเป็นขั้นสูงต่อไป ความพอเพียงจะเกิดขึ้นจากการได้รับการสนองความต้องการในแต่ละลำดับขั้นในระดับที่พอดีกับความต้องการ สอดคล้องกับคุณลักษณะเฉพาะของความพอเพียงเรื่องการพัฒนาตามลำดับขั้น

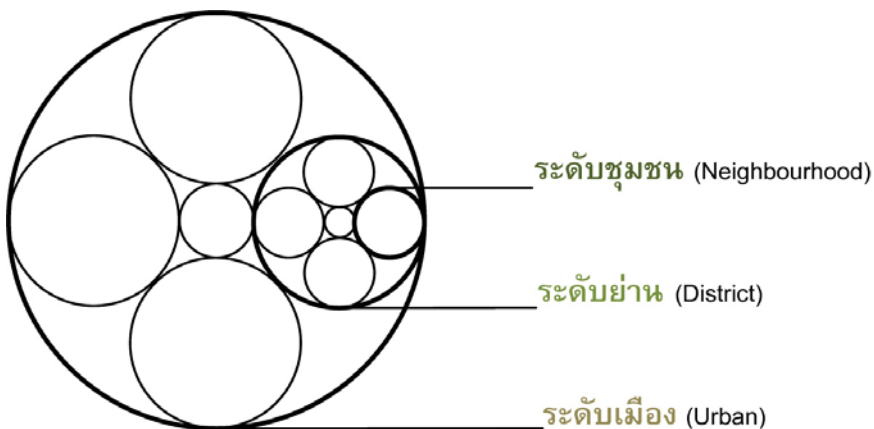

รูปที่ 6 ลำดับขั้นของความพอเพียง

ผู้คนภายในชุมชนเมืองต้องมีความพอเพียงจากการได้รับปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิตอย่างพอเพียงเป็นลำดับแรก มีความมั่นคงในชีวิต มีสภาพแวดล้อมที่ดี มีที่อยู่อาศัย ระบบบริการพื้นฐาน สุขอนามัย และแหล่งประกอบอาชีพ อย่างพอเพียงกับความต้องการ ขั้นตอนต่อมาคือความพอเพียงจากการสัมพันธ์กับผู้อื่นในสังคม มีการพึ่งพาและเกื้อกูลระหว่างกัน อันจะนำมาสู่ความพอเพียงจากการนำภูมิปัญญาที่ได้จากการเรียนรู้ร่วมกันมาใช้ในการพัฒนา และมีการสืบทอดภูมิปัญญา นำมาสู่ความพอเพียงในจิตใจในขั้นสูงสุด

ลำดับขั้นของชุมชนเมือง

หมายถึงลำดับของหน่วยทางสังคมต่างๆในชุมชนเมืองที่มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันในลักษณะโฮลอนและไฮราคี (Holon & Hierarchy) (สิงหนาท, 2545) โดยแนวคิดนี้ได้ทำการจำแนกลำดับขั้นของหน่วยชุมชนออกเป็น 3 ระดับ ได้แก่ ระดับชุมชน (Neighbourhood) ระดับย่าน (District) และระดับเมือง (Urban) และยังเชื่อมโยงไปจนถึงระหว่างเมือง โดยการกำหนดขอบเขตของแต่ละหน่วยชุมชนเอาไว้แล้ว เพื่อให้สามารถกำหนดระดับที่เหมาะสมกับศักยภาพในการสนองความจำเป็นและการบริหารจัดการของแต่ละลำดับขั้นได้อย่างมีประสิทธิภาพที่สุด สอดคล้องกับคุณลักษณะเฉพาะของความพอเพียงเรื่องการพัฒนาจากภายในสู่ภายนอก

รูปที่ 7 ลำดับขั้นของหน่วยชุมชน

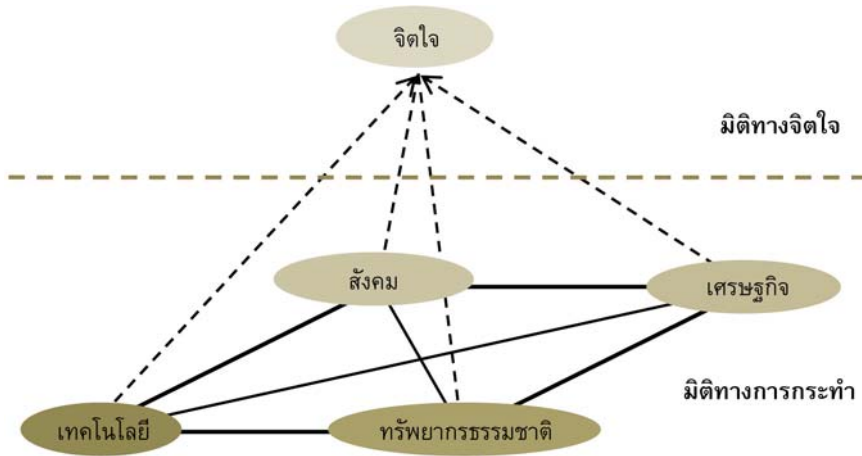
โดยหน่วยทางสังคมกลุ่มย่อยที่สร้างขึ้นยังมีขนาดเล็กเท่าไร ย่อมมีนัยว่าการสนองความต้องการภายในหน่วยย่อยทำได้ง่ายเช่นกัน โอกาสในการสนองความจำเป็นเพื่อให้เกิดความพอเพียงสำหรับแต่ละกลุ่มจึงย่อมทำได้ง่าย เนื่องจากเป็นขนาดที่เหมาะสมสอดคล้องกับศักยภาพในการบริหารจัดการ การแบ่งชุมชนเมืองออกเป็นกลุ่มย่อยเช่นนี้ส่งผลให้ชุมชนเมืองจะมีลักษณะเป็นเมืองใหญ่ที่เกิดขึ้นจากองค์ประกอบย่อยๆ ภายในที่โยงใยสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ซึ่งในสภาพความเป็นจริงนั้น ย่อมเป็นไปได้ที่หน่วยทางสังคมหนึ่งๆ จะสมบูรณ์พร้อมในทุกๆ ด้านอย่างเบ็ดเสร็จ สามารถพึ่งพาตัวเองได้อย่างพอเพียงในทุกๆ ด้าน จึงจำเป็นต้องมีการติดต่อและสัมพันธ์กับหน่วยอื่นๆ เพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนระหว่างกันในเรื่องที่แต่ละฝ่ายขาด เกิดเป็นการพึ่งพาระหว่างกัน จากหน่วยที่อยู่ใกล้สู่หน่วยที่อยู่ไกลและจากหน่วยเล็กสู่หน่วยใหญ่ เมื่อกลุ่มย่อยภายในเมืองมีความพอเพียงในระดับหนึ่งแล้ว ย่อมส่งผลให้การรวมกลุ่มเป็นเมืองใหญ่มีความพอเพียงในภาพรวมด้วยเช่นกัน

ข้อเสนอแนะ แนวทางการออกแบบชุมชนเมืองสำหรับประเทศไทย

จากการศึกษาบทความเรื่อง “เศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ” ของ ดร.สุเมธ ตันติเวชกุล และบทความเรื่อง “ทิศทางการพัฒนาชนบทตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง” ของ อ่ำพล เสนาณรงค์ จากหนังสือวรรณกรรมปริทัศน์ที่เกี่ยวข้องกับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง (สศช., 2546) พบว่ามีบทวิเคราะห์ ซึ่งมีเนื้อหากล่าวถึงมิติต่างๆ ของความพอเพียง สามารถสรุปได้ 5 มิติ ได้แก่ 1) มิติด้านจิตใจ 2) มิติด้านสังคม 3) มิติด้านเศรษฐกิจ 4) มิติด้านทรัพยากรธรรมชาติ และ 5) มิติด้านเทคโนโลยี จากการวิเคราะห์มิติของความพอเพียงทั้ง 5 ด้านในขั้นต้น สามารถสรุปได้ว่า “ความพอเพียง” นั้นประกอบด้วย 2 มิติหลัก คือ

ความพอเพียงในมิติทางจิตใจ คือจิตใจที่มีความพอ พอในความต้องการ มีความโลภน้อย รู้จักหยุดในความต้องการที่เกินจำเป็น พอใจในสิ่งที่สอดคล้องกับความจำเป็นของตน ไม่อยากได้อะไรที่เกินกำลังหรือเกินความจำเป็นของตน

ความพอเพียงในมิติทางการกระทำ คือการกระทำที่สอดคล้องกับมิติทางจิตใจที่มีความพอ มีการกระทำที่พอดีและเหมาะสมกับศักยภาพของตนเอง สามารถพึ่งพาตัวเองได้อย่างพอดีและพอเพียงกับตัวเอง พร้อมทั้งใช้ศักยภาพที่มีในตนเองให้เกิดประโยชน์สูงสุด

รูปที่ 8 ความสัมพันธ์ระหว่างความ
พอเพียงในมิติทางการกระทำกับมิติ
ทางจิตใจ

โดยหากเกิดความพอเพียงขึ้นในจิตใจแล้ว การกระทำทุกอย่างจะมีความพอเพียงตามมา หรือหากมีการกระทำที่พอเพียงย่อมสามารถส่งผลให้เกิดความพอเพียงขึ้นในจิตใจได้เช่นกัน สอดคล้องกันกับแนวคิดของจิตวิทยาแนวมนุษยนิยม ซึ่งมีความเชื่อว่าพฤติกรรมของมนุษย์นั้นเป็นผลผลิตของความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ โดยความต้องการพื้นฐานนั้นเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นภายใน**มิติทางจิตใจ** และแสดงออกมาทางพฤติกรรม ซึ่งสัมพันธ์กับ**มิติทางการกระทำ** ดังนั้น หากสามารถสนองความต้องการจากพฤติกรรมได้อย่างพอเพียง ย่อมนำมาสู่ความพอเพียงภายในจิตใจได้ แนวคิดการออกแบบชุมชนเมืองที่พอเพียงนี้มีจุดมุ่งหมายอยู่ที่การหาแนวทางในการสร้างสภาพแวดล้อมทางกายภาพของชุมชนเมือง ที่จะเอื้ออำนวยให้ผู้คนมีระดับของการกระทำที่เหมาะสมกับศักยภาพของตน โดยมีมิติที่คำนึงถึงได้แก่ มิติทางเศรษฐกิจ มิติทางสังคม มิติทางทรัพยากรธรรมชาติและ**เทคโนโลยี** ซึ่งหากมิติทางการกระทำเหล่านี้มีระดับการกระทำที่พอเพียง ย่อมส่งผลให้เกิด “ความพอเพียงภายในจิตใจ” ในท้ายที่สุด ผู้คนจะมีความพอเพียงสูงสุดทั้งในด้านการกระทำและในด้านจิตใจนั่นคือ ไม่มีความต้องการในสิ่งที่เกินความจำเป็นอีกต่อไป ซึ่งนับเป็นจุดมุ่งหมายสูงสุดของชีวิตที่พอเพียง

โดยแนวคิดที่ทำการนำเสนอในครั้งนี้เป็นการนำเสนอในระดับ “แนวคิด” เท่านั้น เนื่องจากในระดับของการนำไปปฏิบัติทางการออกแบบจริง ย่อมที่จะต้องได้รับการพิจารณาถึงแนวทางการออกแบบที่เหมาะสมชัดเจน ตามลักษณะของบริบทนั้นๆ ในแต่ละชุมชนเมืองต่อไป ซึ่งสามารถสรุปแนวทางการออกแบบชุมชนเมืองให้พิจารณาได้ดังนี้

มิติทางเศรษฐกิจ ความพอเพียงทางเศรษฐกิจจะเกิดขึ้นต่อเมื่อการที่ผู้คนในเมืองได้รับการสนองความต้องการทางด้านปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิตอย่างพอเพียงไม่น้อยจนรู้สึกขัดสนแต่ไม่มากจนฟุ่มเฟือยและเบียดเบียนสิ่งแวดล้อม มีที่อยู่อาศัยที่มั่นคง ได้รับความสะดวกสบายจากบริการพื้นฐานที่เพียงพอต่อความต้องการ มีสุขภาพพลานามัยที่ดี และมีแหล่งประกอบอาชีพที่พอเพียงเพื่อสร้างความมั่นคงในการดำเนินชีวิต ทั้งทางด้านร่างกายและทางด้านจิตใจ แนวคิดการออกแบบชุมชนเมืองได้แก่

- จัดกลุ่มชุมชนออกเป็นหน่วยย่อยขนาดเล็กที่มีความสมบูรณ์ในตัวเองในระดับที่เหมาะสม แต่ละหน่วยควรมีระบบบริการพื้นฐานเข้าถึงอย่างพอเพียงกับความต้องการ ทั้งที่อยู่อาศัย ระบบสาธารณูปโภค-สาธารณูปการ แหล่งงาน พื้นที่นันทนาการ เป็นต้น โดยแต่ละหน่วยชุมชนควรมีขนาดเล็กและกระชับที่สุด เพื่อการกระจายทรัพยากรที่ประหยัดและมีประสิทธิภาพสูงสุด
- สร้างความเป็นกลุ่มก้อนให้กับแต่ละหน่วยชุมชน โดยมีกิจกรรมด้านเศรษฐกิจเป็นศูนย์กลางการแลกเปลี่ยนของแต่ละหน่วย ใช้พื้นที่ภายในหน่วยให้เกิดประสิทธิภาพมากที่สุดเพื่อไม่ให้เกิดพื้นที่ที่เสียเปล่าหรือไม่ได้ใช้ประโยชน์ เช่น ใช้การจัดรูปที่ดินในการวางผังชุมชน เป็นต้น
- สร้างระบบโครงข่ายคมนาคมที่มีประสิทธิภาพระหว่างแต่ละหน่วยย่อยภายในชุมชนเมืองและระหว่างชุมชนเมืองกับชุมชนเมืองอื่นและชุมชนชนบท เพื่อการพึ่งพากันทางเศรษฐกิจได้อย่างมีประสิทธิภาพ

มิติทางสังคม ความพอเพียงทางสังคมคือ ความพอเพียงที่เกิดจากการที่ผู้คนในเมืองได้รับการสนองความต้องการทางด้านสังคมอย่างพอเพียง มีการพึ่งพาอาศัยและความเกื้อกูลระหว่างกัน ช่วยให้บุคคลหนึ่งๆสามารถบรรลุเป้าหมายในสิ่งที่ไม่อาจกระทำได้อเองตามลำพัง คนในชุมชนมีความรู้สึกเป็นพวกเดียวกัน มีพลังในการพัฒนาชุมชนร่วมกัน มีความเอื้ออาทรต่อกัน เกิดเป็นความสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงกันเป็นเครือข่ายชุมชนที่เข้มแข็ง แนวคิดการออกแบบชุมชนเมืองได้แก่

- แบ่งหน่วยชุมชนออกเป็นหน่วยย่อยขนาดเล็กหลากหลายลำดับชั้น ทั้งหน่วยระดับชุมชน (Neighbourhood) ระดับย่าน (District) และระดับเมือง (Urban) โดยแต่ละระดับควรมีพื้นที่ปฏิสัมพันธ์อย่างพอเพียงให้ผู้คนมาพบปะกัน
- สร้างการรับรู้ที่ดีให้กับแต่ละหน่วยชุมชน โดยใช้สถาปัตยกรรมที่เป็นเอกลักษณ์สอดคล้องกับวิถีชีวิตและความเชื่อของผู้คน เพื่อสร้างความภาคภูมิใจร่วมกันของคนในหน่วยชุมชนนั้นๆ

- อนุรักษ์ย่านที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ และแสดงเอกลักษณ์ของชุมชนนั้นๆ เอาไว้ เพื่อใช้เป็นแหล่งศูนย์รวมจิตใจ และเป็นแหล่งในการเรียนรู้ร่วมกันของคนภายในหน่วย
- จัดให้มีการใช้สอยพื้นที่อย่างปะปนเพื่อให้ผู้คนได้พบปะกันอย่างหลากหลาย รวมทั้งสร้างความมีชีวิตชีวาให้กับพื้นที่สาธารณะ เช่น จัดกิจกรรมตามเทศกาล เพื่อกระตุ้นให้ผู้คนภายในหน่วยชุมชนเดียวกันได้ออกมาพบปะกัน

มิติทางทรัพยากรธรรมชาติและเทคโนโลยี ความพอเพียงทางทรัพยากรธรรมชาติและเทคโนโลยียะเกิดขึ้นต่อเมื่อ มีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีประสิทธิภาพ ไม่เบียดเบียนธรรมชาติ สามารถแสวงหาทรัพยากรธรรมชาติหรือวัสดุในท้องถิ่นที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด ผสานกับการรู้จักเลือกใช้เทคโนโลยีที่สอดคล้องกับสภาพภูมิประเทศและสภาพสังคม สามารถนำเทคโนโลยีไปใช้ปฏิบัติได้อย่างเหมาะสม แนวคิดการออกแบบชุมชนเมืองได้แก่

- จัดกลุ่มชุมชนออกเป็นหน่วยย่อยขนาดเล็ก โดยพยายามให้แต่ละหน่วยมีขนาดเล็กที่สุดเพื่อการกระจายทรัพยากรในแต่ละหน่วยจะได้ทำได้อย่างมีประสิทธิภาพสูงสุด หากต้องการขยายให้ใช้ระบบเครือข่าย
- สร้างความกระชับให้กับแต่ละหน่วยชุมชน โดยจำกัดกรอบการพัฒนาเอาไว้ไม่ให้รุกล้ำพื้นที่ธรรมชาติรอบนอก เพื่อรักษาระบบนิเวศทางธรรมชาติเอาไว้
- นำธรรมชาติเข้ามาช่วยในการประหยัดพลังงาน เช่น จัดวางทิศทางของอาคารบ้านเรือนให้รับลมประจำถิ่นได้ดี เพื่อลดการใช้พลังงานของเครื่องปรับอากาศ หรือนำความเย็นของแหล่งน้ำตามธรรมชาติมาใช้ เพื่อช่วยลดอุณหภูมิภายในเมือง เป็นต้น
- สร้างบรรยากาศภายในชุมชนให้มีความเป็นธรรมชาติ เช่น เพิ่มร่มเงาของต้นไม้บริเวณเส้นทางสัญจร สวนสาธารณะ และลานกิจกรรมต่างๆ เพื่อช่วยเพิ่มประสบการณ์ทางธรรมชาติในชุมชนเมือง

บทสรุป

ภาพรวมของแนวคิดการออกแบบชุมชนเมืองที่พอเพียง ดังได้ทำการเสนอแนะไปนั้น คือหนทางไปสู่ความพอเพียงในชุมชนเมือง ซึ่งถือเป็นความยั่งยืนในรูปแบบของไทย โดยมุ่งเน้นไปที่มิติทางกายภาพเป็นหลัก ซึ่งกายภาพที่สร้างขึ้นจะเป็นสิ่งเกื้อหนุนปัจจัยอื่นๆให้มีความพอเพียง โดยมีกลไกที่สำคัญที่สุดของแนวคิดชุมชนเมืองที่พอเพียง

คือการมุ่งเน้นให้มีการพัฒนาตามลำดับขั้นในทุกๆ มิติของการกระทำ ซึ่งมีนัยว่าหากมิติทางการกระทำทั้ง 3 ด้านได้รับการสนองในระดับที่พอเพียงเกิดเป็นความพอเพียงตามลำดับขั้นแล้ว ย่อมส่งผลให้เกิด “ความพอเพียงภายในจิตใจ” ในขั้นสูงสุด ซึ่งอาจจะเป็นความยั่งยืนที่แท้จริงที่เรา กำลังพยายามตามหากันอยู่ก็เป็นได้

อนึ่ง ด้วยเหตุที่ธรรมชาติของ “ความยั่งยืน” และ “ความพอเพียง” นั้นมีลักษณะเป็นนามธรรมค่อนข้างสูง สามารถตีความได้หลายแง่มุม โดยเฉพาะเรื่องความพอเพียงซึ่งเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับมิติทางจิตใจอย่างสูง จึงทำให้ “แนวคิดชุมชนเมืองที่พอเพียง” ที่ทำการนำเสนอในครั้งนี้มีลักษณะเช่นเดียวกับชุมชนเมืองที่ยั่งยืนคือ เป็นเพียงการดำเนินการไปในทิศทางที่เชื่อว่าถูกต้อง ไม่สามารถตอบได้อย่างชัดเจนว่าเป็นหนทางที่ถูกหรือไม่ ซึ่งต้องรอให้มีการค้นคว้าอย่างจริงจังในวาระต่อไป แนวคิดที่ทำการนำเสนอในครั้งนี้จึงมุ่งเน้นที่การพยายามตีความและวิเคราะห์เพื่อที่จะไปให้ถึงจุดหมายที่ตั้งใจไว้ ซึ่งจะมีประโยชน์สำหรับบุคคลหนึ่งบุคคลใดที่สนใจศึกษาในประเด็นที่เกี่ยวข้องต่อไปในอนาคต

บรรณานุกรม

- กำธร กุลชล. 2545. การออกแบบชุมชนเมืองคืออะไร : การติดตามหาคำตอบในรอบ 40 ปี. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- จักรสิน น้อยไธรมิ. 2550. “หลักการทางแนวคิดชุมชนเมืองที่พอเพียง.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ สาขาวิชาการออกแบบและวางแผนผังชุมชนเมือง. กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ดวงจันทร์ อาภาวัชรุตม์ เจริญเมือง. 2542. เมืองในสังคมไทย. เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ประเวศ วะสี. 2542. ยุทธศาสตร์ทางปัญญาของชาติ : ยุทธศาสตร์ที่สำคัญที่สุดของสังคมทั้งหมดร่วมกัน. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- _____. 2542. เศรษฐกิจพอเพียงและประชาสังคม แนวทางพลิกฟื้นเศรษฐกิจสังคม. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). 2551. การพัฒนาที่ยั่งยืน. พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโกมลคีมทอง.
- รุจิโรจน์ อนุกรมบุตร. 2547. “การออกแบบชุมชนเมืองน่าอยู่และประหยัดพลังงาน.” ใน เมืองน่าอยู่และประหยัดพลังงาน, 4-24 – 4-35. กรุงเทพฯ : สมาคมสถาปนิกชุมชนเมืองไทย.

- สิงหนาท แสงสีหนาท. 2545. “หลักการทางแนวคิดชุมชนเมืองที่ยั่งยืนในบริบทของไทย.”
วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาการออกแบบและวางผังชุมชนเมือง
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- สิทธิพร ภิรมย์รัตน์. 2006-2007. “การออกแบบชุมชนเมืองที่น่าอยู่และยั่งยืน : ทฤษฎีและ
ประสบการณ์.” หน้าจั่ว วารสารวิชาการ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัย
ศิลปากร, 22 หน้า 111-142 กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ และ สำนักงานทรัพย์สิน
ส่วนพระมหากษัตริย์. 2546. *วรรณกรรมปริทัศน์ที่เกี่ยวข้องกับปรัชญาของเศรษฐกิจ
พอเพียง*. ม.ป.ท.
- _____. 2546. *กรอบแนวคิดทางทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง*.
ม.ป.ท.
- อภิชัย พันธเสน. 2549. *สังเคราะห์องค์ความรู้เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง*. กรุงเทพฯ :
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- Burton, Elizabeth., Williams, Katie., and Jenks, Mike. 1996. “The Compact City
and Urban Sustainability.” *The Compact City : A Sustainable Urban Form ?*.
Janks, Mike., Burton, Elizabeth., and Williams, Katie., ed. New York : E&FN
Spon.
- Lang, Jon. 1994. *Urban Design : The American Experience*. New York : Van Nostrand
Reinhold.
- Leccese, Michael., and Mocormick, Kathleen., ed. 2000. *Charter of the New Urbanism*.
New york : The McGraw - Hill Companies.